

História šľachtenia repy cukrovej v Bučanoch

HISTORY OF SUGAR BEET BREEDING IN BUČANY

Nika Briediková, Dušan Briedik

Šľachtenie repy cukrovej na Slovensku bolo historicky spojené spoluprácou so šľachtiteľskou stanicou (ŠS) a neskôr s Výskumným ústavom repárskym (VÚŘ) v Semčiciach, kde pod vedením akademika prof. Ing. Dr. Václava Stehlíka, DrSc., (1891–1982) boli vyšľachtené významné viacklíčkové odrody repy cukrovej Dobrovická N (1915), Dobrovická V (1926), Dobrovická C (1933) a Dobrovická A (1946). Stanicu v Semčiciach viedol v rokoch 1932–1945 a znovu po reorganizačnej prestávke bol riaditeľom VÚŘ v rokoch 1950–1958. Základom pre vyšľachtenie odrôd repy cukrovej pre suché podmienky Slovenska boli zachránené zbytky šľachtiteľského materiálu, dodaného asi v rokoch 1942–1943 na hospodárstvo trnavského cukrovaru Medziháj, kde mal VÚŘ zriadené pracovisko, ako aj šesť rodín východiskového materiálu pre ďalšie šľachtenie, ktoré poslal VÚŘ zo Semčíc po druhej svetovej vojne na šľachtiteľskú stanicu do Bučian, ktorá vznikla príkazom OSEVY číslo 2075/49 z 15. 3. 1949. O jej založenie sa zaslúžil Jozef Haas (1906–1979), ktorý bol zároveň poverený vedením ŠS a túto funkciu vykonával až do roku 1972. Šľachtiteľská stanica mala prvé sídlo v budove bývalého chemického laboratória Fould-Springerovho veľkostatku, ktoré patrilo štátnemu majetku, v malom OčKayho kaštieli v Bučanoch. Na pomoc v šľachtení odrôd repy cukrovej vyslal akademik Václav Stehlík do Bučian šľachtiteľa Ing. Zdeňka Petráka, CSc., ktorý pracoval na ŠS v rokoch 1952–1954. Spolupráca s ním pokračovala aj po jeho návrate do Semčíc. Bezplatným dodaním osiva kmeňových

matiek odrôd Dobrovickej V a Dobrovickej C v roku 1956 a Dobrovickej A v roku 1961 začalo paralelné udržiavacie šľachtenie repy cukrovej na Slovensku.

V roku 1955 bola šľachtiteľská stanica Bučany začlenená do šľachtiteľského a semenárskeho podniku, n. p., Bratislava. V roku 1957 sa ŠS presťahovala z hornobučianskeho (OčKayho) kaštiela do novo vybudovanej budovy pri Starej Blave v Bučanoch. Neskôr bola pri hlavnej budove postavená ďalšia budova, v ktorej boli umiestnené cytologické, fyziologické a fytopatologické pracoviská.

V roku 1961 sa stala šľachtiteľská stanica v Bučanoch **Hlavnou špecializovanou stanicou pre semenné okopaniny** v ČSSR a v roku 1972 **Hlavnou špecializovanou šľachtiteľskou a výskumnou stanicou pre semenné okopaniny a technické plodiny** (HŠŠVS). Kolégium ministra poľnohospodárstva rozhodlo, aby pracovisko riešilo okrem šľachtenia aj výskumné úlohy v oblasti pestovania tých plodín, ktoré šľachtia. Šľachtiteľská stanica v Bučanoch sa stala uznávanou vedeckou inštitúciou. Spolupracovala s Výskumným ústavom repárskym v Semčiciach (ČR), Výskumným ústavom repárstva v Sopronhorpácsi, Výskumným ústavom rastlinnej výroby v Mártonvásári (Maďarsko), Výskumným ústavom repy v Kleinwanzlebene, Inštitútom pre cukrovarnícku technológiu akadémie vied v Berlíne, Univerzitou v Halle (Nemecko) a Vysokou školou poľnohospodárskou v Nitre. V roku 1972 sa stala HŠŠVS v Bučanoch odštepným závodom Slovosiva, šľachtiteľského a semenárskeho podniku v Bratislave

Obr. 1. OčKayovský kaštieľ, prvé sídlo ŠS v Bučanoch

Obr. 2. Bývalá hlavná budova ŠS, vybudovaná v roku 1957

a za riaditeľa stanice bol 1. 7. 1972 vymenovaný Ing. Bartolomej Sedlák (1926–1995), ktorý funkciu zastával až do roku 1990. Po reorganizácii výskumu a šľachtenia bola v roku 1977 HŠŠVS premenovaná na **Výskumnú a šľachtiteľskú stanicu semenných okopanín a priemyselných plodín** a o rok neskôr bol názov zmenený na **Výskumný a šľachtiteľský ústav semenných okopanín a priemyselných plodín** (VŠÚSOPP). Výskumná a šľachtiteľská stanica bola zároveň v roku 1977 rozšírená o dve pracoviská – ŠS v Bystrici v okrese Martin, kde bolo pod vedením Ing. Emila Remšíka a Ing. Zdenky Turayovej novošľachtenie čateliny plazivej, udržiavacie šľachtenie ľanu siateho aj testovanie odrôd repy cukrovej na vybiehavosť (tvorbu vybehlic) a ŠS v Horných Chlebanoch v okrese Topoľčany so zameraním na šľachtenie repy kŕmnej, hrachu siateho poľného a hrachu siateho pravého stržňového (1, 2, 3). V Bučanoch bola šľachtiteľská práca sústredená na vyšľachtenie nových odrôd repy cukrovej, pšenice letnej formy ozimnej a lucerny siatej. V roku 1984 bol vybudovaný technologický pavilón v ktorom bolo zriadené laboratórium oddelenia fyziológie, ktoré viedla RNDr. Marta Kováčová. Na prízemí bola umiestnená automatická linka VENEMA, ktorá slúžila na stanovenie technologickej kvality vzoriek repy cukrovej. V suteréne sa nachádzali úschovne genetického materiálu, vybavené chladiacim zariadením, ktoré umožnilo reguláciu a udržiavanie požadovanej teploty (0–2 °C) a relatívnej vlhkosti vzduchu, čím sa vytvorili dobré podmienky na prezimovanie šľachtiteľského materiálu (sadzačiek repy cukrovej). 1. 7. 1989 bola k VŠÚ Bučany pričlenená Čistiaca stanica drobných osív (ČSDO) Sládkovičovo, ktorá slúžila hlavne na spracovanie a finalizáciu osiva repy cukrovej. Jej riaditeľom sa stal Ing. Ladislav Gergély. VŠÚSOPP sa 30. 4. 1991 zmenil na Selekt, Výskumný a šľachtiteľský ústav, š. p., Bučany, ktorý fungoval do 30. 9. 1994. V roku 1990 bol zvolený za riaditeľa Ing. Emil Krajčí a od roku 1993 Ing. Pavol Barlík. Rozhodnutím Ministerstva pôdohospodárstva SR bol Selekt, VŠÚSOPP, š. p., zrušený bez likvidácie a jeho majetok prešiel 1. 8. 1994 v súlade s privatizačným projektom na Fond

Obr. 3. Budova, v ktorej boli umiestnené cytologické, fyziologické a fytopatologické pracoviská a vzadu obilninársky pavilón

Obr. 4. Šľachtiteľ Jozef Haas, zakladateľ a prvý vedúci ŠS v Bučanoch a Ing. Bartolomej Sedlák, riaditeľ VŠÚ v rokoch 1972–1990 (vpravo)

Obr. 5. Zľava Vojtech Šuster, spoluautor prvej slovenskej odrody repy cukrovej, a Ing. Bartolomej Sedlák, riaditeľ VŠÚ v Bučanoch; Ing. Ján Hlavatý, šľachtiteľ repy cukrovej, a Jozef Haas

Obr. 6. Zľava Ing. Michal Šottník, doc. Ing. Pavol Bajči, CSc., doc. Ing. Tibor Roháčik, CSc.

Obr. 7. Ing. Jarmila Miklovičová, CSc., vedúca oddelenia agrotechniky repy cukrovej, a doc. Ing. Pavol Bajči, CSc., vedúci výskumu VŠÚ

Obr. 8. Zasadnutie vedeckej rady VŠÚ Bučany: zľava Ing. Jaromír Chochola, CSc., doc. Ing. Pavol Bajči, CSc., a Ing. Bartolomej Sedlák

národného majetku SR (FNM SR). FNM SR dňa 1. 10. 1994 previedol majetok štátneho podniku na Slovenský pozemkový fond (SPF), ktorý ho v ten istý deň vložil do akciovej spoločnosti Selekt, Výskumný a šľachtiteľský ústav, a.s., Bučany (3). Jeho riaditeľom sa stal v roku 1996 Ing. Michal Sedlák, CSc., a v roku 2002 Ing. Vladimír Sedlák, ktorý je riaditeľom a predsedom predstavenstva akciovej spoločnosti. V súčasnosti je práca Selektu, VŠÚ na stredisku Ilona v Bučanoch a stanici v Horných Chlebanoch zameraná na rastlinnú výrobu, množenie a produkciu osív poľných plodín pre osivárske firmy.

Úspechy v šľachtení repy cukrovej v Bučanoch

V roku 1963 v Bučanoch kolektív šľachtiteľov Jozef Haas, Vojtech Šuster a Ing. Zdeněk Petrák, CSc., (z Výskumného ústavu repárskeho zo Semčíc) vyšľachtili prvú slovenskú odrodu repy cukrovej pod názvom „Bučany VS“. V roku 1966 vyšľachtil na ŠS v Bučanoch šľachtiteľ Ing. Ján Hlavatý polyploidnú odrodu „Bučany Poly N“.

So šľachtením jednoklíčkových kultivarov sa na ŠS v Bučanoch začalo roku 1959 dodaním kmeňových materiálov odrody Belocerkovskej jednosemennej zo Semčíc a krížením s nimi. Prvú československú jednoklíčkovú odrodu H Slovmona v roku 1969 vyšľachtil kolektív autorov: Ing. Michal Šottník (1928–1989), Jozef Haas a Ing. Ján Maier (VÚŘ Semčice) (4). Z ďalšieho šľachtenia pod vedením Ing. Michala Šottníka sú známe odrody Arimona (1976), Imona (1980), Remona (1982), Polyna (1983), Slovhila (1984), ktorá vznikla zo spoločného šľachtenia so švédskou firmou Hilleshög a Intera (1986). Pod vedením Ing. Drahomíra Čulena (1953–2020) boli zo spolupráce s firmou KWS (Kleinwanzlebener Saatucht AG, Einbeck, Nemecko) vyšľachtené v Bučanoch odrody tolerantné voči vírusovej rizománii repy cukrovej Monriz (1995) a Rizoma (1996). Kolektív autorov v zložení Ing. Drahomír Čulen,

Obr. 9. Fotografie z poľných prác na VŠÚ v Bučanoch

1 – výsev osiva šľachtiteľských materiálov repy cukrovej; 2 – plečkovanie repy cukrovej rotačnou plečkou; 3 – vysádzanie sadzačky repy cukrovej na ŠS v Bučanoch; 4 – zber semenačky repy cukrovej; 5 – výmlat semena zo semenačky; 6 – nasadené izolátory na šľachtiteľských materiáloch repy cukrovej

Ing. Janka Žáková, CSc., Ing. Pavol Šottník, Ing. Eva Čulenová, Ing. Štefan Žák, CSc., Ing. Jana Šimurková a Ing. Stanislav Lomianský vyšľachtiteľ odrodu repy cukrovej, ktorá bola v roku 1997 zaregistrovaná na Ukrajine pod názvom Ялтушківський ЧС 72.

Vedecko-výskumná činnosť na VŠÚ v Bučanoch

Vedecko-výskumná činnosť bola zameraná hlavne na pokrytie niektorých požiadaviek šľachtenia na výskum a riešenie

požiadaviek pestovateľskej praxe najmä z hľadiska komplexnosti riešenia pestovania repy cukrovej v určitých agroekologických podmienkach.

S pestovaním a výživou repy cukrovej na Slovensku je úzko späté meno doc. Ing. Pavla Bajčiho, CSc. (1927–2021), významnej vedeckej a pedagogickej osobnosti, ktorý v rokoch 1974–1990 pôsobil ako vedúci výskumu repy cukrovej na Výskumnom šľachtiteľskom ústave v Bučanoch a kde sa staral aj o odborný rast a výchovu mnohých začínajúcich šľachtiteľov a výskumných pracovníkov. Počas svojej plodnej vedeckej

a pedagogickej kariéry na VŠP v Nitre a VŠÚ v Bučanoch publikoval množstvo odborných a vedeckých príspevkov z oblasti pestovania, spracovania a skladovania plodín, najmä repy cukrovej. Aktívne pôsobil vo funkcii výkonného riaditeľa Zväzu pestovateľov cukrovej repy Slovenska.

Významným odborníkom so zameraním na choroby repy cukrovej je doc. Ing. Tibor Roháčik, CSc., vedecký a pedagogický pracovník. V rokoch 1982 – 1996 pôsobil na Katedre ochrany rastlín VŠP (SPU) v Nitre a v rokoch 1997–2017 vo Výskumnom a šľachtiteľskom ústave v Bučanoch, vo funkcii riaditeľa pre výskum a šľachtenie. Je autorom vedeckých a odborných článkov, spoluautorom viacerých odborných publikácií zameraných na choroby, škodcov a ochranu repy cukrovej pred škodlivými činiteľmi. Pre poľnohospodársku prax poskytoval poradenstvo pri diagnostike škodlivých činiteľov, odborné prednášky, organizoval špecializované semináre a vedecké konferencie. Zabezpečoval experimentálne overovanie a skúšky prípravkov na ochranu rastlín. Prispel k poznaniu úrovne rezistencie pôvodcu hnedej škvrnitosti listov repy, huby *Cercospora beticola*, k širšiemu spektru fungicídov na Slovensku.

V súčasnosti si už len málokto spomenie na úspechy bučianskeho šľachtenia repy cukrovej, ako aj odrôd iných poľných plodín a dobu, kedy odrody vyšľachtené v Bučanoch zaberali významné plochy pestovania. Tento článok bol napísaný ako poďakovanie všetkým pracovníkom šľachtenia a výskumu, ktorých poctivá práca šírila dobré meno ŠS a VŠÚ nielen v rámci Československej a Slovenskej republiky, ale i v zahraničí. Šľachtenie poľných plodín má nezastupiteľné miesto v histórii obce Bučany a záleží len na nás, aby nezapadlo prachom času a aby v pomienkach ďalších generácií žilo aj naďalej.

Literatúra

1. SEDLÁK, B. ET AL.: *25 rokov šľachtenia v Bučanoch*. Bratislava: Príroda, 1975, 138 s.
2. SEDLÁK, B.: *40 rokov šľachtenia v Bučanoch*. ONV Trnava, odbor kultúry 508/89, 1989, 16 s.
3. VIDLIČKA, Š.; VIDLIČKA, L.: *Bučany a Bučančania*. 2. doplnené vydanie, Obecný úrad Bučany, 2020, 464 s., ISBN 978-80-570-2408-8.
4. KLINOVSKÝ, M. ET AL.: *100 rokov šľachtenia na Slovensku*. Bratislava: Príroda, 1970, 528 s.
5. JANOVIC, J. ET AL.: *Biologické systémy rastlinnej výroby*. Bratislava: Príroda, 1984, 297 s.

Foto: archív VŠÚ Bučany, archív Ing. Kataríny Kleschtovej, publikácia Bučany a Bučančania.